

ФОРМАЦІЯ ПОЛІСЬКА СІЧ ЯК СПРОБА УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1941 РОКУ

Напередодні нападу нацистської Німеччини на СРСР Т. Боровець перебував на Поліссі і проводив організаційну роботу з формування військових підрозділів. Його прихильниками були переважно «класові вороги» радянської влади, тобто особи, які сповна відчули всі переваги радянського способу і не вписувались у сталінську суспільну ієрархію [15, с. 117].

З перших днів німецького вторгнення Тарас Бульба, як і всі українські національні структури, дотримувався тактики співпраці з Третім райхом, очікуючи слушного часу для рішучих самостійних дій. Свій перший наказ він видав 28 червня 1941 р. за підписом «Голова України Тарас Бульба», де звернувся до різних бойових груп із метою організації невеликих повстанських загонів [14, с. 6]. Ця дата стала початком формування майбутньої військової організації, яка згодом отримала назву Поліська Січ. На початку липня 1941 р. Т. Боровець разом із групою однодумців зумів роззброїти радянську міліцію у районному центрі Сарни Ровенської області й взяти його під контроль [17, с. 395].

Сама ж назва «Поліська Січ» є доволі умовною для того часу і являє собою радше історіографічну данність. Вперше на офіційному рівні Т. Бульба-Боровець вжив назву «повстанча група Поліська Січ» у рапорті до голови окружної управи м. Сарни від 25 липня 1941 р. [16, с. 115]. Повна ж назва цього військового формування до серпня 1941 р. була Українська Повстанча Армія «Поліська Січ».

На Поліссі у районі прип'ятських боліт сконцентрувались великі групи оточенців-червоноармійців, які не складали зброю і продовжували діяти за рахунок місцевого населення. Німецька армія вже перебувала далеко попереду від вказаного терену, та й використовувати власні сили для подібного роду акцій, командири вермахту вважали недоцільним. Тому отаман, попередньо звернувшись до командування 213 піхотної дивізії німецької армії із проханням про дозвіл сформувати загін чисельністю 1 тисяча осіб для боротьби із цими радянськими партизанами. 8 серпня він отримав на це дозвіл [18, s. 163]. Таким чином, Т. Бульба-Боровець мав великий оперативний простір для усунення конкурента та поширення власного впливу. До кінця серпня 1941 р. «Тарасу Бульбі» вдалося опанувати територію у трикутнику між Пінськом, Сарнами та Олевськом [17, с. 395].

У ході наступальних дій, підрозділи Поліської Січі у кількості понад 300 чоловік під командуванням поручника Петра Оксентієва («Омельяніва») 21 серпня 1941 р. остаточно заволоділи містечком Олевськом [6]. Тут, попри відсутність із 5 серпня радянської влади, діяв партизанський загін ім. Чапаєва під керівництвом спочатку Лапшина і комісара – секретаря Олевського райкому КП(б)У Івана Возбраного, який зрештою сам очолив його [8, арк. 1]. Тому не було встановлено і німецької адміністрації [10, с. 532].

До Олевська Тарас Бульба перевів із містечка Рокитне штаб Поліської Січі. Дещо згодом, начальником штабу січовиків став Петро Смородський [4, с. 158]. Тут також розташовувався її гарнізон, що складався із трьох сотень піхоти, 1-ї кулеметної сотні та 1-ї сотні підстаршинської школи [16, с. 139].

Номінальна повнота цивільної та військової влади поєднувалася в одних руках – отамана Тараса Бульби-Боровця, що на думку В. В'ятровича, справді було схожим на отамана періоду УНР [5, с. 182]. Проте зверхність і влада Тараса Бульби мали обмежений характер, оскільки підпорядковувалася німецьким законам та виступали радше сполучним елементом між окупантами та місцевим населенням [9, с. 76].

До формувань Поліської Січі у період існування Олевської республіки виявили бажання приєднатись місцеві мешканці, які мали образи на радянську владу – були несправедливо засуджені, розкуркулені чи репресовані [2, арк. 40 зв.]. Отаман, зважаючи на кількісне німецьке обмеження в одну тисячу чоловік, прийняв рішення про утворення окремих підрозділів української поліції. Згодом до лав місцевої поліції також вступали й дезертири Червоної армії, які були навіть зі зброєю [1, арк. 15; 2, арк. 25]. «Українська поліція Поліської Січі» поділялася на районну і сільську. Олевський районний поліцейський відділ очолював уродженець західних областей України Іван Дежнюк [2, арк. 23], поліцейським комендантом Олевська був Денис Демчук, його заступником – А. Павленко і писарем – І. Горбань. Керував цією структурою і видавав усі вказівки сам Т. Бульба-Боровець.

Дослідник Сергій Стельникович вказує про існування відділів поліції у таких селах: Варварівка, Зубковичі, Кам'янка, Кишин, Лопатичі, Обище, Перга, Радовель, Стовпинка, Суцани, Тепелиця, Устинівка, Хочине, Чиста Лужка (Соснівка), Юрове. Ці порівняно нечисленні підрозділи вели боротьбу з радянськими партизанами, охороняли громадський порядок, майно і хліб від крадіжок та підпалів [16, с. 130–131]. Поліцейські були одягнуті в уніформу Червоної армії без розпізнавальних знаків та носили блакитно-жовті стрічки на лівій руці [1, арк. 72].

Нам вдалося частково встановити особовий склад поліцейських груп ряду вказаних сіл. Комендантом поліції Поліської Січі у с. Варварівка служив Іван Рабош, а поліцейськими були Григорій Барано(і)вський, Климент і Микита Бідюки, Максим Єрмейчук, Семен Левчук і Степан Павленко [3, арк. 14 зв., 17 зв.]. У с. Кам'янка поліцейських-січовиків очолював Герасим Стадник, а служили: Адам, Гордій та Улян Козловці, Роман Козачок, Влас Мальчук, Савелій Нечипорчук, Адам, Михайло та Панас Осипчуки, Олександр Талак та Олексій Шибецький. Частина вказаних поліцейських була вбита під час сутичок із радянськими партизанами

[1, арк. 15]. Групою поліцейських с. Лопатичі керував комендант Улян Вербельчук, а ймовірний її склад був наступний: Іван Дро(а)гальчук, Петро Зогков, Мойсей Ковальчук, Данило і Семен Корнійчуки, Максим Кравчук – заступник коменданта, Максим Лоз(ь)ко, Дем'ян Мельник, Матвій Мирончук, Микола і Семен Мосейчуки, Устим Невоїт, Іван та Петро Осипчуки, Микита Пархомець і Никифор Тимошук [1, арк. 72 зв.–73]. У с. Стовпинка комендантом сільської поліції служив Адам Ковальчук, а старостою сільуправління працював Олександр Ковальчук. До лав сільської поліції входили: Сидір Гайченя, Микола Дідусь, Адам Дро(а)гальчук, Ілля, Кирило, Кузьма, Марко, Павло і Степан Ковальчуки, Петро Коренчевський, Дмитро, Павло і Петро Озерчуки, Василь Романович, Олександр Стретюк, Олександр Тарасюк та Микола Хоменко [2, арк. 40 зв., 43–44 зв.]. Поліцейський підрозділ діяв і в селі Голищі (так село називалось до 1960 р., упродовж 1960–2016 рр. воно мало назву Жовтнєве, а з 2016 р. – перейменоване на Калинівку. – Авт.), комендантом якого служив Потайчук [3, арк. 162].

Нерідкими були випадки, коли жителі Олевського району, опинившись у певному вакуумі влади, виявляли бажання співпрацювати з Т. Боровцем. Мешканець с. Кам'янка Г. Стадник, щоб припинити безлад і мародерство у селі, за власною ініціативою поїхав у штаб «Січі» – до селища Рокитне. Після доповіді про стан справ, він був назначений комендантом села з обов'язком організувати озброєну групу для охорони порядку та боротьби з радянськими партизанами і диверсантами. Г. Стаднику була видана блакитно-жовта тканина для пошиття національного прапора і значки тризуб для членів військової групи [1, арк. 14 зв.–15]. Тому, напевно, другим за значимістю після військово-організаційних заходів було питання формування місцевих органів влади.

В Олевську було сформовано районне управління (управу). Цей орган одночасно був у підпорядкуванні командування Поліської Січі та Житомирського обласного управління (управи), що безпосередньо

позначалося на характері його роботи. Головою районної влади 21 серпня 1941 р. став уродженець Рокитнянського району Рівненської області, виходець із родини священника, агроном за фахом Борис Олександрович Симонович. Вибір кандидатури на дану посаду найпевніше зумовлювався його особистим знайомством із Т. Боровцем ще з 1937 р. у с. Карпилівка [2, арк. 3, 19–20, 22]. Районна управа складалася із ряду відділів: безпеки і правопорядку (поліція), який очолював згаданий вище І. Дежнюк, господарським відділом керував Тарасюк, охорони здоров'я, народною освітою району опікувалася Ніна Троїцька, Іван Лукашевич (Лук'янчук) керував відділом торгівлі та промисловості, військовими справами завідував Мандебура, фінансами та кооперацією – Іван Свиридюк, земельним відділом керував Найман. Писарем (секретарем) Олевського районного управління працював Грабовський [16, с. 132].

Після фактичного укомплектування Поліської Січі, формування поліційних підрозділів та побудови управлінської вертикалі відбулося загальне прийняття присяги. В науковій літературі та джерельній базі існує певна суперечність щодо точного часу цієї події. В одних джерелах вказується про кінець серпня 1941 р. [16, с. 132; 2, арк. 3 зв.], в інших – про вересень [13]. Ми схилиємося до думки, що вірним є другий варіант, про який, зокрема повідомляла й тогочасна місцева преса. Отож, присяга приймалася у понеділок, 15 вересня на спортивному стадіоні м. Олевськ за присутності великої кількості місцевого населення – вчителів, лікарів та всіх охочих.

В Олевську представники німецької адміністрації з'явилися 5 листопада 1941 р. [11, с. 86]. Уже 9 листопада Т. Бульба-Боровець у Ровному проводив переговори із німецькими військовими на предмет визнання Поліської Січі окремою українською військовою частиною. На це була дана відмова і взагалі розпочалася ліквідація усіх військових формувань з будь-якими українськими ознаками (приклади батальйонів і куренів обох ОУН. – Авт.) [15, с. 124]. В. Косик причиною розпуску Поліської Січі вважає: «... опір

німецьких політичних і поліційних чинників (СД), а не нестача зброї та оснащення» [12, с. 172]. Дослідник Володимир Дзьобак зауважує, що Тарас Бульба намагався уникнути ускладнень із німецькою окупаційною владою і тому вирішив розформувати Поліську Січ [9, с. 79].

16 листопада 1941 р. в м. Олевську Т. Бульба-Боровець з 15-ма керівниками Поліської Січі провів спеціальну нараду. Він повідомив про складну політично-військову ситуацію і заявив, що підрозділ не може на далі існувати в таких умовах і його потрібно розпустити [14, с. 47]. Отаман так виклав перебіг тих подій: «Звіт здав мені в оточенні цілого штабу інспекційний старшина гарнізону поручник Лев Ковальчук. Після перегляду цілого куреня, починаючи від прапора, знову була дана команда “струнко” та відчитано ліквідаційний наказ – з очей всього складу куреня бризнули сльози!» [4, с. 176].

В наказі ГК Поліська Січ від 16 листопада вказувалося: «З уваги на закінчення нашої бойової акції по очищенню Полісся від більшовицьких партизанів і всяких анархічних банд, наш відділ “Поліська Січ” – розв’язується» [7]. Однак наявною є думка, що безпосередній розпуск відбувся уже 17 листопада, а частина особового складу і командирів «Січі» перебували в місті до 19 листопада [14, с. 51].

Після розформування бульбівського підрозділу була розпущена й українська поліція Поліської Січі [2, арк. 25]. Згодом місцева допоміжна поліція діяла на цій території під зверхністю нацистів. Перестала існувати також й Олевська республіка, але її управлінський апарат – районне і сільські управління, був «вмонтований» до структури генерального округу «Житомир». Сам Б. Симонович продовжував працювати головою райуправління до 1 березня 1942 р., коли, залишивши посаду, виїхав у Ровенську область [2, арк. 20].

Таким чином, діяльність Тараса Бульби-Боровця, формування військового підрозділу Поліська Січ та створення Олевської республіки у другій половині 1941 р. стали виявом, відмінним від ОУН, національно-

визвольного руху. Це його сторінка стала практичним втіленням, безперечно в обмеженому вигляді, українського державотворення, що нагадувало приклад отаманів періоду УНР. Згодом, у 1942–1943 рр. нові сформовані підрозділи Т. Бульби-Боровця здійснюватимуть уже двофронтову боротьбу та матимуть сутички з військовою формацією ОУН(Б), яка перебере їхню назву «Українська повстанська армія».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області (далі – АУ СБУ ЖО), ф. 5, оп. 1, спр. 9831, 181 арк.
2. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 10666, 200 арк.
3. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 11268, 295 арк.
4. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху : [спогади] / Т. Бульба-Боровець. – Вінніпег, 1981. – 327 с.
5. В'ятрович В. Україна. Історія з грифом «Секретно» / В. В'ятрович. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. – 512 с.
6. Гайдамака (Олевськ). – 1941. – 21 вересня.
7. Гайдамака (Олевськ). – 1941. – 22 листопада.
8. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф. П-1376, оп. 1, спр. 141, 17 арк.
9. Дзьобак В. В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941–1944 рр.) / В. В. Дзьобак – К. : Ін-т історії України НАН України, 2002. – 260 с.
10. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. / [голова головної редкол. П. Т. Тронько]. – К. : Ін-т історії Академії наук УРСР, 1968– . – Т. : Житомирська область. – 1973. – 726 с.
11. Киричук Ю. А. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття : ідеологія та практика / Ю. А. Киричук. – Львів : Добра справа, 2003. – 464 с.

12. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах : збірник німецьких архівних матеріалів : в 4 т. / В. Косик. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; Львівський державний університет ім. І. Франка ; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1997– .– Т. 3 : 1942–1943. – 1999. – 384 с.

13. Марчук І. «Поліська Січ» Тараса Боровця в 1941 році: структура й чисельність / І. Марчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cdvr.org.ua/content/поліська-січ-тараса-боровця-в-1941-році-структура-й-чисельність>. (дата звернення: 21.04.2017).

14. Марчук І. В. Поліська Січ / І. В. Марчук, Н. В. Марчук. – Рівне : О. Зень, 2016. – 56 с.

15. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія : історичні нариси / [В. В. Дзьобак, І. І. Ільюшин, Г. В. Касьянов та ін. ; відп. ред. С. В. Кульчицький]. – К. : Наукова думка, 2005. – 496 с.

16. Стельникович С. В. Український національний рух опору Тараса Бульби-Боровця : історичний нарис / С. В. Стельникович. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – Житомир : Полісся, 2010. – 392 с.

17. Україна в Другій світовій війні : погляд з ХХІ століття. Історичні нариси у двох книгах / [ред. колегія : В. А. Смолій (гол. колегії), Г. В. Боряк, Ю. А. Левенець та ін.]. – К. : Наукова думка, 2011 – .– Книга друга / [О. Є. Лисенко, Т. В. Вронська, Т. С. Першина та ін.]. – 2011. – 943 с.

18. Poliszczuk W. Nacjonalizm ukraiński w dokumentach. Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu : w 5 т. / W. Poliszczuk. – Toronto, 2002– .–Т. 4 : Dokumenty z zakresu działań struktur nacjonalizmu ukraińskiego w okresie od 1920 do grudnia 1943 roku (część 2). – 2002. – 524 s.